

K Ö N Y V S Z E M L E

Elpusztult értékek.

Bulletin des amis du livre russe.

Párizsban már 1925-ben alakult egy társaság, az orosz könyvbarátok társasága, amely sorozatos kiadványt bocsátott a világ elé *Bulletin des amis du livre russe* címen. Ezek a kiadványok sötét képét mutatják annak a borzalmas pusztulásnak, amely az orosz bolsevik forradalom következtében osztályrészül jutott a kultúra beszélő szervének, a könyvnek. Az első csapás őket érte. Az ő testük a legérzékenyebb a tűzzel szemben; a papírnak nincs védőeszköze a láng ellen. A forradalom tűzhányói elsősorban a könyveket emésztették fel: szétszórták vagy elhamvasztották őket. Természetes, hogy ma még nem lehet teljes pontossággal beszámolni a veszteségről; a szovjet bizonyára nem fog a világ elé sietni kultúrmunkájának ezekkel az ékesszóló okmányaival, s eszében sincs, hogy az elpusztult értékeket katalogizálja. Neki elég, ha feltűzelte a régi idők tanúit. Ezeket az adatokat tehát legtöbbször elmenekültek vagy hozzátartozóik adhatták át a történelemnek. Az is lehet, hogy a pusztulás itt-ott nem volt olyan teljes, mint az első pillanatok ijedelme mutatta; lehet, hogy az omladékok sok értéket temettek maguk alá, amelyeket aztán a lehiggadt józanság kiszedett a romok alól s megmentett a civilizációnak. De hát ez csak föltevés; ma csak a nyilvánosságra hozott adatok alapján beszélhetünk. Ezekből megtudjuk, hogy rengeteg magánkönyvtár, művészi és tudományos gyűjtemény, levéltár vált hamuvá a forradalom nászéjszakáin. Az urak elleni düh természetszerűleg épen a luxustárgyak elpusztításában tombolta ki magát, s a düh s a korlátoltság nem tudja, hogy mi a luxus és mi a kultúra? Így kerültek a könyvtárak s a levéltárak is tűzbe. Történelem, irodalom, művészet bizonyára örökké fogja gyászolni ezeket a Bertalan-éjeket. Csak ötletszerűleg járunk el, amikor az adatok tömegéből kiírunk néhányat; sokszorosan hatványozni kell ezt a számot, hogy fogalmunk legyen a teljes pusztulásról. De talán ez a kevés is elég lesz okulásra a forradalmak barátainak.

Egész Oroszországban, sőt az orosz határokon túl is híre járta Barjatskij herceg (Ivanovskoja, Kurks kormányzóság) három szalonjának, az arany, ezüst és gyémánt szalonnak: három terem tele műkincsekkel, nagyrészt cárok ajándéka. Kiegészítette ezt a gazdagságot a nagy könyvtár, a nagyértékű levéltár tele uralkodók, államférfiak, kiváló írók leveleivel. 1918-ban felégették.

Hasonló értéket képviselt Gagarine herceg (Karatchalovka, Moszkva korm.) óriási könyvtára és levéltára. A levéltár nagy kincseket őrizett: Potemkin és II. Katalin levelezését, s más nagyfontosságú levélváltást nagy emberekkel. 1919-ben teljesen feldúlták és elégették.

Mechnikov herceg levéltárát (Moszkva) Stanitskyné, a jelenlegi örökös potomáron kényszerült eladni; a kéziratok legnagyobb része pakolópapírrá aljasult.

Galitzine-Prozorovski herceg kastélyát (Zubrilovka, Samara korm.) nagyszerű festmények díszítették. Könyvtára II. Katalin cárné idejében keletkezett, de állandóan gyarapították, úgyhogy az utolsó időkben már több termet töltött be. Az épület padlásán nagy ládák kéziratokkal tele. Teljesen leégett.

Vassiltchikov könyvtára (Koralovo, Moszkvai korm.) főképp I. Péter korabeli történeti munkákat foglalt magában művészi fehér bőrkötésben; a bekötési táblák Itáliában készültek. A könyvtárt kiegészítették régiségek I. Péter cár korából, egy kínai terem gyönyörű porcellán gyűjteménnyel. A parasztok mind elhordták és elégették vagy elpusztították.

Veszteséglistára kerültek Dondukov-Izredinov herceg kastélyai is. Három nagy könyvtár pusztult velük egyéb gyűjteményekkel. Kolpakovkai könyvtára (Kursk korm.) ötezer kötetet tartalmazott nagyértékű kéziratokkal: nagyon régi evangéliumok, XI. századi imádságos könyvek, Pál cár katekizmusa, levelek Nagy Péter cártól, s mintegy ezer kötet okkult tudományokra vonatkozó munka, ezenkívül fegyver és páratlan Sevres és Saxe porcellán-gyűjtemény. 1918-ban szétszórták és elégették. Polonnaiában (Pskov korm.) nagy könyvtár, kaukázusi gyűjtemény s esodás szépségű keleti szőnyegek lettek a lángok martalékai. Romanovoban (Moghilev korm.) a háromezer kötetes könyvtár mellett Sevres és Saxe porcellán-gyűjtemény, régi kereszték, XV. Lajos korabeli antik butorok kápráztatták a szemeket, képtár híres orosz mesterek műveivel, egyiptomi terem múmiákkal. 1918-ban katonák és parasztok mindent széthordtak és összetörtek.

Kurakin herceg könyvtára még 1650-re nyul vissza (Nadiejdino, Saratov korm.); a könyveket nagy szekrényekben őrizték s velük több mint százötvenezer kéziratot. Az utolsó Kurokin hercegné eladta a birtokot egy kereskedőnek, aki ott gyárat akart alapítani. Minthogy a könyvek elszállítása a meg nem oldható problémák közé került, a hercegné ott hagyta a könyvtárat s a kéziratokat. Mikor aztán a szovjet megjelent, hogy kezét rátegye a kincsekre, nyomát sem találta semminek.

Obolensky herceg ezery-i könyvtárát (Maghilev korm.) még Ghika herceg alapította, s a könyvtár idővel rendkívüli értékekkel gazdagodott. Sumarokov gróf pl. elvett egy olasz hercegnőt, Marussi herceg leányát, s a hercegnő magával hozta Itáliából híres családi könyvtárát is. Az Obolensky hercegek állandóan szaporították a könyvtárat, úgyhogy az utolsó időben már negyvenezerre rugott a kötetek száma. A háború előtt két és félmillió rubelt ígértek a könyvtárért. A könyveken kívül porcellán-gyűjtemény, értéktárgyak, Napoleon relikviák. 1918-ban felgyújtották s minden elpusztult.

Hasonló súlyos veszteséget jelent Urussov herceg kotovkai (Jekaterinoslav korm.) kastélyának pusztulása. II. Katalin cárnő idejében ez a birtok az Alexeievé volt, felesége, de la Gueronière marquise, magával hozta a kor egyik leghíresebb könyvtárát. A több mint húszezer kötetből álló könyvtár, porcellán-, érem- és pénzgyűjtemény 1918-ban hamuvá vált.

Ugyancsak a parasztok pusztításának lett áldozata Orsipovkában (Kherzon korm.) Abamelik kilencezer kötetes könyvtára filozófiai és theologiai ritkaságokkal, Arapov óriási könyvtára, faience-gyűjteménye 1917-ben (Ara-

povka, Tambov korm.), Balitsev hatezer kötetes francia könyvtára XVII. és XVIII. sz.-i ritkaságokkal, Galitzine herceg cimái (Vladimir korm.) több ezer kötetes könyvtára XVIII. és XIX. sz.-beli művészi bekötésekkel, az óriási Dragomir könyvtár 1918-ban Csernigovban, Veliaminov-Zernov tizenkétezer kötetes könyvtára, levéltára, fegyvertára 1919-ben (Korsunskoie, Orel korm.), Kandibe gazdag könyvtára 1917-ben, Niepluev óriási könyvtára (Jampol, Tsernigov korm.), régiség-tára, levéltára II. Katalin leveleivel.

Kotsubei könyvtárát a háború alatt a németek elől Jaroslavba szállították s ott helyezték el egy épületben, de sorsát így sem kerülhette el: jött a forradalom, szétdőlték, s minden elpusztult. Borichnikov könyvtárát (Smolensk korm.) a szovjet még idejében lefoglalta, de híres képtárát már akkor a parasztek feldúlták és elégették. Kuriss könyvtára (Kurissovo, Besszarabia) hatezer kötetet számlált sok bibliografiai ritkasággal, régi kéziratokkal. 1917 szeptemberében a parasztek kifosztották a birtokot, a könyveket az udvaron halomba rakták, részben elégették, részben a kútba dobták.

Az sem sokat használt a szegény könyveknek, ha valahol a nép együtt tartott az urával. Akkor pusztított a szovjet. Így járt pl. Batuskov könyvtára (Novgorod korm.). A parasztek mindig jóban voltak földesurukkal, s így azt határozták, hogy nem bántják a kastélyt és kincseit. 1919-ben azonban a szovjet elűzte a tulajdonost, birtokát elfoglalta, a könyvtárt szétszórta s csaknem teljesen megsemmisítette. Pedig a gyönyörű könyvtár generációk szerzeménye, francia műveltségű emberek alkotása, azért különösen a francia irodalom volt benne képviselve pl. az enciklopedisták eredeti kiadásaiival, a XVII. és XVIII. századi klasszikusokkal.

Hogy a népdüh hogyan dolgozott, példa rá a vagani-tsi-i eset Efremov könyvtárával (Csernigova korm.). Két nagy termet foglaltak le a könyvek, a tulajdonos különösen gazdag kötések díszmunkákat gyűjtött. 1919-ben Efremovot megölték s a könyveket szekereken elszállították Gorodinába. Útközben egy könyv lehullott és szétnyílt. Hát éppen II. Miklós cár képe meredt a báméskodó parasztekra. A kísérők rögtön megállították a szekereket, leszedték az összes könyveket, halomba rakták és megégették.

Sok nemesi udvar őrzött irodalmi relikviákat, ezek azonban szintén elpusztultak a forradalom viharában. Beier birtoka (Bunino, Tula korm.) valamikor Zuchovskijé, a költő volt, benne a költő könyvtára, kézíratai, levelezése. A könyvtárt nemzeti vagyonnak nyilvánították, s halálbüntetés terhe alatt megtiltották a feldúlását. Nem is bántották, csak — elszállították; bevitték a szomszéd városba 35 km-re, nyitott szekereken, zuhogó esőben. Az összes kéziratok megsemmisültek. Kisselov ősi kúriájában (Babkeno, Moszkva korm.) írta valamikor Markevics egyik regényét, Csekov az első novelláit. Gazdag könyvtárát, levéltárát Markevics, Csekov s más írók leveleivel felégették 1917-ben. Mamantoff birtokán (Abrancevo, Moszkva korm.) időztek valamikor a nagy orosz írók: Gogoly, Csekov, stb. A könyvtár Gogoly, Tucesev, Samarine, Aksakov nagyszámú kéziratát őrizte. 1918-ban a parasztek itt is igazságot tettek. A többit a lángok elintézték.

Különösen érzékeny veszteséget jelentenek azoknak a könyvtáraknak pusztulása, melyek speciális célokat szolgáltak. Ilyen pl. Henriksen húszezer kötetes könyvtára (Kapitanovka, Kiev korm.) francia, német és orosz köny-

vekkal, különösen történelmi és földrajzi munkákkal, az oroszországi rész teljes egészében képviselve. Felégették. — Kolodiev Novoborissovo, Minsk korm.) két könyvtára közül egyiket a szépirodalomnak szentelte, a másikat — tízezer kötettel — a Napoleon-irodalomnak. Amit csak írtak Napoleonról, azt a tulajdonos mind megszerezte. Külön speciális könyvtárost tartott, aki ezt a munkát végezte. A parasztok kifosztották s felgyújtották, alig pár könyv került el a sorsát, amelyeket aztán a szovjet Moszkvába küldött. — Milardaovics (Ivanovka, Poltava korm.) könyvtára a Maria Stuart, Maria Antoinette, s más híres királynékról szóló irodalmat ölelte fel. A tulajdonos megkapta a cári palota minden hivatalos kiadványát, s ebben teljes gyűjteménnyel rendelkezett. A levéltárban őrizték Maria Alexandrovna cárnő, Turgénjev, Lomonessov, stb. számos kéziratát. A forradalom alatt felégették. — Miatlev ötezer kötetes könyvtára (Moszkva) szintén történelmi szakkönyvtárnak mondható; tulajdonosát Oroszország s a szláv népek története érdekelte. Megszerzett sok ősnymtatványt; levéltárában orosz és lengyel kéziratok, I. Péter, II. Katalin s más előkelőségek levelei a XVIII. sz.-ból. 1921-ben a szovjet birtokába vette s elszállította, de hogy hova, azt nem lehet tudni.

Talán legfájdalmasabb Pletnev óriási könyvtárának elkallódása (Pétervár), amely nemesak számarányával, hanem tartalmával is imponálóan bizonyította a tulajdonosok kultúra szeretetének. Ez az óriási könyvtár ötvenhét ezer munkának adott helyet, százötvenezer kötetben. A nagyjából történelmi és művészettörténeti könyveken kívül itt lehetett megtalálni a XVI. és XVII. sz.-i francia és angol pamflettek talán legteljesebb gyűjteményét egész Európában, nemkülönben az angol és francia folklor teljes gyűjteményét is; rengeteg kézirat és levél; a francia és angol udvar diplomáciai levelezése a hétéves háborúra vonatkozólag; a Fronde történetére vonatkozó művek és adatok teljes gyűjteménye, egyetlen a maga nemében, továbbá az összes művek és emlékiratok III. Henrik uralkodásától IV. Henrikig. A könyvtárt a németektől való félelemből még 1915-ben elszállították Elzetbe, ahol a tulajdonos nővérének gyára volt. A forradalom kitörésekor a bolsevikiek négy órán át ágyúzták a gyárat, s így a könyvtár egy része a lángok martaléka lett. A többit a szovjet konfiskálta az Elzetben alapítandó egyetem számára. Minthogy azonban az egyetem gondolata kútba esett, a megmaradt könyveket részint szétszórták, részint potom áron elkótyavetyélték. Ez volt a sorsa Oroszország legnagyobb magánkönyvtárának.

Rass Károly.